

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Η Ιστορία των Τεχνών στην Ευρώπη

ΤΟΜΟΣ Α

Εικαστικές Τέχνες
στην Ευρώπη
από το Μεσαίωνα
ως τον 18ο αιώνα

Δρ. Αλμπάνη Τζένη
Δρ. Μαριλένα Κασιμάτη

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Εικαστικές Τέχνες στην Ευρώπη
από το Μεσαίωνα ως τον 18ο αιώνα

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Σημείωση

Το ΕΑΠ είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια έκδοσης και την ανάπτυξη των κειμένων σύμφωνα με τη Μεθοδολογία της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Για την επιστημονική αριότητα και πληρότητα των συγγραμμάτων την αποκλειστική ευθύνη φέρουν οι συγγραφείς, κριτικοί αναγνώστες και ακαδημαϊκοί υπεύθυνοι που ανέλαβαν το έργο αυτό.

Α΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2001

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Οδός Παπαφλέσσα & Υψηλάντη, 26222 Πάτρα
Τηλ.: (061) 314094, 314206, Φαξ: (061) 317244

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

του Τόμου

Εικαστικές Τέχνες στην Ευρώπη από το Μεσαίωνα ως τον 18ο αιώνα

Συντονιστής Επιστημονικού Έργου

Πασχάλης Κιτρομηλίδης

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος για την Επιστημονική Επιμέλεια του Τόμου

Γρηγόρης Μολύβας

Συγγραφή

Τζένη Αλμπάνη

Μαριλένα Κασιμάτη

Κριτική Ανάγνωση

Χρυσάνθος Χρήστου

Επιμέλεια στη Μέθοδο της Εκπαίδευσης από Απόσταση

Ζωή Κατσιαμπούρα, Έλεια Λυμπεροπούλου

Γλωσσική Επιμέλεια

Ευαγγελία Αντωνάκη

Καλλιτεχνική Επιμέλεια/Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση

Κ. Πλέτσας – Ζ. Κάρδαρη Ο.Ε.

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού
και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ/1997-2001

ISBN: 960-538-406-X

*Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2008

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335, Περιβόλα Πατρών

Τηλ.: (2610) 367300 / Φαξ: (2610) 367350

Για τη Β΄ αναθεωρημένη έκδοση επιπλέον των συντελεστών που πραγματοποίησαν την ανάπτυξη του διδακτικού υλικού της Α΄ έκδοσης, εργάστηκαν οι εξής:

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

της Β΄ έκδοσης του Τόμου

Εικαστικές Τέχνες στην Ευρώπη από το Μεσαίωνα ως τον 18ο αιώνα

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών

Λίλα Λεοντίδου

Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συντονιστής της Θεματικής Ενότητας, Επιστημονικός Επιμελητής

Βασιλική Πετρίδου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Επιστημονική Επιμέλεια Επικαιροποίησης Β΄ έκδοσης

Δρ. Τζένη Αλμπάνη

(και συγγραφή νέας ενότητας 2.4)

Βασιλική Πετρίδου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Κριτική Ανάγνωση

(νέας συγγραφικής ενότητας 2.4)

Βασιλική Πετρίδου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Καλλιτεχνική Επιμέλεια/Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση

Άρτεμις Γλάρου

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ

ISBN: 978-960-538-790-7

Σύμφωνα με το Ν. 2121/1993 απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σπουδές στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ιστορία των Τεχνών στην Ευρώπη

ΤΟΜΟΣ Α

**ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΟΝ 18ο ΑΙΩΝΑ**

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

ΠΑΤΡΑ 2008

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Η Τζένη Αλμπάνη είναι Αρχιτέκτων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου και διδάκτωρ της Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου της Βιέννης. Συμμετείχε σε ανασκαφικές έρευνες, έχει γράψει και επιμεληθεί βιβλία και άρθρα για τη βυζαντινή τέχνη και έχει πάρει μέρος με ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Εργάζεται στη Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού και είναι επίσης μέλος ΣΕΠ (Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό) του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου.

Η Μαριλένα Ζ. Κασιμάτη σπούδασε Ιστορία της Τέχνης, Αρχαιολογία και Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου από όπου έλαβε διδακτορικό δίπλωμα (1979). Εργάστηκε σε μουσεία του Μονάχου και από το 1984 εργάζεται ως επιμελήτρια στην Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου. Από τη θέση αυτή έχει συνεργαστεί με πολλά μουσεία και ιδρύματα του εσωτερικού και εξωτερικού καθώς και με το πανεπιστήμιο και την Ακαδημία του Μονάχου. Έχει διατελέσει επιστημονική υπεύθυνη των συλλογών δυτικοευρωπαϊκής ζωγραφικής, χαρακτικών, σχεδίων και φωτογραφίας της Εθνικής Πινακοθήκης και έχει πλούσιο συγγραφικό και εκδοτικό έργο. Στα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εντάσσεται κυρίως η νεοελληνική τέχνη του 19ου αιώνα και η σχέση της με τη Δύση. Επίσης, διετέλεσε καλλιτεχνική διευθύντρια της Δημοτικής Πινακοθήκης Χανίων καθώς και εκπρόσωπος του Υπουργείου Πολιτισμού στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδας στην Unesco. Δίδαξε σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στα πανεπιστήμια Κρήτης και Αθήνας. Είναι ιδρυτικό μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Ιστορικών Τέχνης και μέλος της Association International des Critique d'Art – Hellas.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή στην ιστορία των εικαστικών τεχνών στην Ευρώπη	15
--	-----------

Μαριλένα Κασιμάτη

Μ Ε Ρ Ο Σ Α ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Συγγραφή και Επιμέλεια Επικαιροποίησης: Τζένη Αλμπάνη

Κ Ε Φ Α Λ Λ Α Ι Ο 1

Εικαστικές τέχνες στην Ευρώπη: Μεσαίωνας (6ος-14ος αιώνας)	23
---	-----------

Σκοπός	23
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	23
Έννοιες-Κλειδιά	23
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	24

Ενότητα 1.1

Οι εικαστικές τέχνες στη Δύση από τον 6ο έως τον 11ο αιώνα.....	25
Σκοπός	25
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	25
1.1.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	25
1.1.2 Τα κύρια χαρακτηριστικά της τέχνης των βαρβαρικών λαών	26
1.1.3 Η συμβολή της Εκκλησίας στην ανάπτυξη της τέχνης.....	26
1.1.4 Το βυζαντινό εξαρχάτο της Ραβέννας	28
1.1.5 Η Καρολίγγεια αναγέννηση.....	29

1.1.6 Οι στόχοι του καλλιτέχνη και η θέση του στη μεσαιωνική κοινωνία	31
1.1.7 Οθωνική τέχνη	31
Ενότητα 1.2	
Οι ρομανικές εικαστικές τέχνες (11ος-12ος αιώνας)	33
Σκοπός	33
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	33
1.2.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	33
1.2.2 Τα προσκυνήματα.....	34
1.2.3 Ο ρομανικός ναός.....	34
1.2.4 Ο διάκοσμος των ρομανικών ναών	37
1.2.5 Η ρομανική αρχιτεκτονική της Ιταλίας.....	38
1.2.6 Η βυζαντινή επίδραση στη ρομανική τέχνη της Ιταλίας.....	40
Ενότητα 1.3	
Οι γοθτικές εικαστικές τέχνες (13ος-14ος αιώνας)	41
Σκοπός	41
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	41
1.3.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	41
1.3.2 Ο γοθτικός ναός.....	42
1.3.3 Η γλυπτή διακόσμηση του γοθτικού ναού	46
1.3.4 Η γοθτική ζωγραφική του 13ου αιώνα	47
Ενότητα 1.4	
Οι γοθτικές εικαστικές τέχνες στην Ιταλία (13ος-14ος αιώνας)	48
Σκοπός	48
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	48
1.4.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	48
1.4.2 Ο ιταλικός γοθτικός ναός.....	50
1.4.3 Τα ιταλικά κοσμικά κτίρια.....	51
1.4.4 Η γοθτική γλυπτική της Ιταλίας.....	53
1.4.5 Η γοθτική ζωγραφική της Ιταλίας.....	55
Ενότητα 1.5	
Ο διεθνής γοθτικός ρυθμός (τέλη 14ου-αρχές 15ου αιώνα)	61
Σκοπός	61
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	61

1.5.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	61
1.5.2 Τα κύρια χαρακτηριστικά της διεθνούς γοθτικής τεχνοτροπίας.....	62
Σύνοψη	64
Παράρτημα	66
Βιβλιογραφία	68
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εικαστικές τέχνες στην Ευρώπη: Αναγέννηση (1400-1525) 71

Σκοπός	71
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	71
Έννοιες-Κλειδιά	71
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	71

Ενότητα 2.1

Οι εικαστικές τέχνες της πρώιμης Αναγέννησης στην Ιταλία (1400-1500)..... 74

Σκοπός	74
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	74
2.1.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	74
2.1.2 Η αρχιτεκτονική.....	77
2.1.3 Οι μεγάλοι αρχιτέκτονες της πρώιμης Αναγέννησης.....	78
2.1.4 Η γλυπτική.....	81
2.1.5 Οι μεγάλοι γλύπτες της πρώιμης Αναγέννησης	85
2.1.6 Η ζωγραφική.....	87
2.1.7 Οι μεγάλοι ζωγράφοι της πρώιμης Αναγέννησης στη Φλωρεντία.....	89
2.1.8 Η ζωγραφική της πρώιμης Αναγέννησης στη βόρεια Ιταλία.....	95

Ενότητα 2.2

Οι εικαστικές τέχνες της ώριμης Αναγέννησης στην Ιταλία (1500-1525) 100

Σκοπός	100
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	100
2.2.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	100
2.2.2 Κύρια χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής δημιουργίας της ώριμης Αναγέννησης	101

2.2.3 Ο αρχιτέκτονας Bramante και η δραστηριότητά του στο Βατικανό	101
2.2.4 Ο Leonardo da Vinci. Ο καλλιτέχνης-ερευνητής.....	103
2.2.5 Ο Μιχαήλ Αγγελος. Απαράμιλλος γλύπτης, ζωγράφος και αρχιτέκτονας	104
2.2.6 Ο Ραφαήλ. Ο ζωγράφος του ιδανικού κάλλους και της αρμονίας	107
2.2.7 Η ώριμη Αναγέννηση στη Βενετία.....	111

Ενότητα 2.3

Οι εικαστικές τέχνες της Αναγέννησης στον Βορρά (1400-1525)	113
Σκοπός	113
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	113
2.3.1 Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	113
2.3.2 Διαφορές και ομοιότητες μεταξύ της Αναγέννησης στον Βορρά και της ιταλικής Αναγέννησης	114
2.3.3 Η Αναγέννηση στις Κάτω Χώρες.....	116
2.3.4 Η τεχνική της ελαιογραφίας	117
2.3.5 Οι μεγάλοι καλλιτέχνες της Αναγέννησης στις Κάτω Χώρες.....	117
2.3.6 Η Αναγέννηση στη Γαλλία.....	120
2.3.7 Η Αναγέννηση στη Γερμανία	121
2.3.8 Οι μεγάλοι καλλιτέχνες της Αναγέννησης στη Γερμανία	122

Ενότητα 2.4

Τα εικονογραφικά θέματα στη ζωγραφική της Αναγέννησης	126
Σκοπός	126
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	126
2.4.1 Θεματολογικές κατηγορίες στη ζωγραφική της Αναγέννησης	126
2.4.2 Θρησκευτικά θέματα.....	126
2.4.3 Μυθολογικά θέματα.....	128
2.4.4 Ιστορικά θέματα	131
2.4.5 Προσωπογραφίες	133
Σύνοψη	137
Παράρτημα 1.....	139
Παράρτημα 2.....	142
Παράρτημα 3.....	143
Βιβλιογραφία	144
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	145
Γλωσσάρι Μέρους Α	147

ΜΕΡΟΣ Β
ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ
ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ ΩΣ ΤΟΝ 18ο ΑΙΩΝΑ

Συγγραφή: Μαριλένα Κασσιμάτη
Επιμέλεια Επικαιροποίησης: Βασιλική Πετρούδου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η όψιμη Αναγέννηση. Μανιερισμός	153
Σκοπός	153
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	153
Έννοιες-Κλειδιά	153
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	154
	Ενότητα 1.1
Ο μανιερισμός ως καλλιτεχνικό γεγονός	155
	Ενότητα 1.2
Ο μανιερισμός στην Ιταλία	158
1.2.1 Ζωγραφική – Γλυπτική.....	158
1.2.2 Αρχιτεκτονική.....	164
	Ενότητα 1.3
Ο μανιερισμός στις χώρες του Βορρά	168
	Ενότητα 1.4
Μανιερισμός. Ιστοριογραφία της τέχνης	169
Σύνοψη.....	172

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο 17ος αιώνας, η τέχνη του μπαρόκ	173
Σκοπός	173
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	173

Έννοιες-Κλειδιά	173
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	174
	Ενότητα 2.1
Το μπαρόκ γενικά.....	175
	Ενότητα 2.2
Το μπαρόκ στην Ιταλία	178
2.2.1 Αρχιτεκτονική.....	178
2.2.2 Γλυπτική.....	182
2.2.3 Ζωγραφική.....	184
	Ενότητα 2.3
Η ζωγραφική του μπαρόκ στη Φλάνδρα	189
	Ενότητα 2.4
Το μπαρόκ στην Ισπανία.....	191
	Ενότητα 2.5
Το μπαρόκ στην προτεσταντική Ολλανδία. Η ζωγραφική	193
2.5.1 Οι βόρειες επαρχίες της Ολλανδίας	193
2.5.2 Η ιδιοφυΐα του Ρέμπραντ βαν Ρέιν (1606-1669)	194
2.5.3 Η ολλανδική τοπιογραφία	195
2.5.4 Οι ολλανδικές νεκρές φύσεις	196
2.5.5 Τα ολλανδικά εσωτερικά σπιτιών	196
Σύνοψη	198

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η τέχνη του ροκοκό, ο 18ος αιώνας	199
Σκοπός.....	199
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	199
Έννοιες-Κλειδιά	199
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	199
	Ενότητα 3.1
Το ροκοκό γενικά.....	200

	Ενότητα 3.2
Το ροκοκό στη Γαλλία	202
3.2.1 Αρχιτεκτονική.....	202
3.2.2 Ζωγραφική	203
3.2.3 Γλυπτική.....	205
	Ενότητα 3.3
Το ροκοκό στη Γερμανία και στην Αυστρία στα τέλη του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα.....	206
	Ενότητα 3.4
Το ροκοκό στην Αγγλία.....	207
3.4.1 Αρχιτεκτονική – Γλυπτική.....	207
3.4.2 Ζωγραφική. Ο Ουίλλιαμ Χόγκαρθ, ο Σερ Τζόσουα Ρέυνολντς και ο Τόμας Γκέινσμπορω.....	208
Σύνοψη	210
Βιβλιογραφία Μέρους Β	212
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη Μέρους Β.....	214